

korkutmak için bunların yılan olduğunu söylüyordu (a.g.e., I, 198). Bazı rivayetlerde ömrünün 1000 yıl, saltanatının 600 yıl, bazılarında ömrünün 1100, saltanatının da 1000 yıl sürdüğü kabul edilir (a.g.e., I, 200). İbnü'l-Esîr'e göre Dahhâk ilk firavundur (el-Kâmil, I, 74). Başka bir rivayete göre ise Cem'den sonra kral olmuş, Nemrud diye anılmıştır.

Firdevsî'ye göre Dahhâk Padişah Merdâs'ın oğludur. Cesur, çevik, fakat şehvete tapan kötü huylu biridir. Ona Pehlevî dilinde Biyâresb denirdi ki "biyur" 10.000 mânasına gelir. 10.000 altın dizginli atı olduğu için bu adı almıştır (Şehnâme, I, 46-97).

Sonuç olarak denebilir ki Dahhâk mitosu, henüz Hint-İran kabilelerinin birbirinden ayrılmadığı dönemlerde ortaya çıkmış bir Ârî mitosudur. Grekler'deki Zeus-Typhon çekişmesinden Hindistan'da İndra ve Vritra arasındaki mücadeleye kadar bütün Ârî geleneğinde biri düzeni koruyan, diğeri yıkmaya çalışan iki mitolojik kahraman figürü benimsenmiş olup Dahhâk de düzene karşı mücadele veren gücü sembolize edenlerden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 223-224; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 178, 194-201; Firdevsî, *Şehnâme* (trc. Necatî Lugal), İstanbul 1956, I, 46-97; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 74-77; Şeref Han, *Şerefnâme* (trc. Mehmet Emin Bozarslan), Ankara 1975, s. 19; R. W. Thomson, *Aqathangelos History of Armenians*, Albany 1976, s. 217; "Dahhâk", *TA*, XII, 196; P. O. Skjaervo v.dğr., "Azdahâ", *Elr.*, III, 191-204; N. Söderblom, "Ages of the world (Zoroastrian)", *ERE*, I, 205-207.

KÜRŞAT DEMİRCİ

□ EDEBİYAT. Dahhâk klasik Türk ve İran edebiyatlarında, Arap ve Fars folklorundaki şahsiyeti ve özellikleri etrafında gelişen çeşitli vasıflarıyla teşbih ve mecazlara konu olmuş efsanevî bir kahraman olarak yer almıştır.

Dahhâk'in edebiyatta en önemli vasfı, Firavun ve Nemrut gibi zulüm ve kötülük timsali oluşudur. Âşığa eziyet ettiği için sevgili de zaman zaman Dahhâk'e benzetilir. Bu teşbihte, omuz başlarında bulunan ve insan beyniyle beslenen yılanlar sebebiyle Dahhâk-i Mârfi olarak da anılan Dahhâk'in haline kıyasen sevgilinin omuzlarına kadar uzanan saç örgüleri yani zülûf de yılanlara benzetilir. Necâtî Bey'in, "Başı dururken iki omuzunda zülûf-i yâr / Dahhâk-vâr leberleri yetme güler" beyti, insan beyni yediğinde

ağrıları hafifleyen ve gülen Dahhâk'i tasvir eder.

Ancak zulüm ebediyen devam edemeyeceği gibi zâlim de ebediyen pâyidar olamayacağından Dahhâk'in karşısına halktan bir kişi olan demirci Gâve çıkar; ona isyan ederek yok olmasını sağlar ve yerine Ferîdun'u tahta çıkarır. Ziyâ Paşa'nın, "Bir abd-i Habeş dehre olur bahş ile sultân / Dahhâk'in eder mülkünü Gâve perîşân" beyti bunun ifadesidir. Dünyanın vefasızlığı Dahhâk gibi kudret ve azametiyle tanınan, zulmünden ve kendisinden korkulan bir hükümdarı bile alt etmiştir. Nevres, "Vefâsı yok demişler âlemin Cemşîd ü Dahhâk'e / Görenler sûret-i nîk ü bedî âyîne-i Cem'de" beytiyle bunu anlatır. Bu beyitte olduğu gibi Dahhâk çeşitli vesilelerle Cemşîd ile bir arada anılır. Bu âlaka, Dahhâk'in Cemşîd'i yenerek onu kaçırmaya mecbur etmesi ve yerine geçmesinden doğmuştur.

Dahhâk'in Gâve tarafından mağlûp edilmesiyse Ferîdun onun yerine geçtiği için çeşitli beyitlerde Cemşîd-Dahhâk-Gâve-Ferîdun bir arada zikredilir. Hayâlî Bey'in, "Bâb-ı işrethâne-i Cemşîd'e yazılmış bu kim / Bir kadeh mey yeğdürür gencîne-i Dahhâk'ten" ve, "Doludur bâde-i isyân ile bezm-i mecâz içre / Ferîdun câmidır yâ sâgar-ı Dahhâk'tir gönülüm" beyitlerinden birincisinde Dahhâk-mâr (yılan) münasebetinden mâr-genc (hazine) çağırışımı doğmuş, oradan da bir kadeh içkinin hazinesine tercihi şeklindeki klasik anlayış belîğ bir şekilde ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise gönül, Ferîdun veya Dahhâk'in isyan bâdesiyle dolu kalbine benzetilmiştir.

Divan edebiyatının dinî ve tasavvufî metinlerinde yılan, insanın nefsinde gizli olan kötü duyguların veya bizzat nefsin, nefs-i emmârenin âlâmeti olarak kabul edilir. Dahhâk de kötü ve zalim bir kişiliğe sahip olduğundan Dahhâk-mâr-nefis arasında bu bakımdan münasebet kurulur. Hayâlî Bey'in, "Nefs-i ef'îsine zahîr olana / Pend bestir hikâye-i Dahhâk" beyti bu düşünceyi şiirleştirmiştir. Dahhâk mazmununa şiirlerinde sık sık yer veren Hayâlî Bey, devrinde bir iki mısra ile şair geçinip icâzet alanları beyin yiyan yılanlara benzeterek şöyle hicveder: "Bir iki mısra ile mağzını yerler nâsın / Düş-i Dahhâk'teki ol iki mârân-şekl".

Şemseddin Sâmî de *Şehnâme*'deki Dahhâk efsanesinden ilham alarak onun zulmüne karşı ayaklanan Gave'nin hikâyesini konu alan bir tiyatro eseri yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayâlî Bey, *Hayâlî Bey Divânı*, İstanbul 1945, s. 28, 149, 253, 277, 336, 351; Levend, *Divan Edebiyatı* (İstanbul 1984), s. 157-158; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul 1971, s. 104; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlîli)*, Ankara 1987, s. 128; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992, s. 114; Ö. Faruk Akün, "Şemseddin Sâmî", *IA*, XI, 414; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, I, Ankara 1989, s. 219-220.

MUSTAFA UZUN

DAHĦÂK b. KAYS

(الضحاك بن قيس)

Ebû Üneys (Ebû Abdîrrahmân)

Dahhâk b. Kays b. Hâlid

el-Fihri el-Kureşî

(ö. 64/684)

Sahâbî, Kays kabilesinin reisi ve Emevî kumandanı.

Hayatının ilk dönemleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Hz. Peygamber'in vefatından altı veya yedi yıl önce (625-626) doğduğu rivayet edilmektedir. Sahâbî olduğu ihtilâflıdır. Ablası Fâtıma bint Kays, Medine'ye hicret eden ve Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden sahâbîlerdendir. Dahhâk'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği söylenen bir hadisi sadece Nesâî *Sünen*'ine almıştır. Hz. Ömer'den ve Habîb b. Mesleme el-Fihri'den de hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Muâviye b. Ebû Süfyân, Saîd b. Cübeyr, Şa'bî, Simâk b. Harb, Ebû İshak es-Sebî, Muhammed b. Süveyd el-Fihri ve başkaları rivayette bulunmuşlardır.

Dahhâk Muâviye b. Ebû Süfyân'ın aşırı taraftarlarından olup Habîb b. Mesleme'den sonra el-Cezîre valisi tayin edilmiş ve Hz. Osman'ın şehid edilmesine kadar bu görevde kalmıştır. Sıffin Savaşı'ndan önce emrindeki Suriye ordusuyla Harran ile Rakka arasındaki Merc mevkiinde, Hz. Ali'nin kumandanı ve el-Cezîre valisi tayin ettiği Mâlik el-Ester'i mağlûp ederek onu Musul'a çekilmeye mecbur etti (36/656-57). Sıffin Savaşı'nda da Muâviye'nin piyade kuvvetlerinin kumandanı olarak önemli rol oynadı. Savaşın sonra 3000 kişilik bir kuvvetle Hicaz üzerine yürüdü (39/659-60); Sa'lebiye üzerinden Kutkutâne'ye kadar ilerleyerek geçtiği yerleri yağma ve tahrip etti. Hatta hac için bile Mekke'ye gidilmesine engel oldu. Bunun üzerine Hz. Ali, Hucre b. Adî el-Kindî kumandasında 4000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Hucre'nin geldiğini öğrenen Dahhâk önce Tedmür'e, oradan da Dimaşk'a çekilmek mecburiyetinde kaldı.